

One riječi grčkoga podrijetla s prilogom *éxō* koje su u široj jezičnoj uporabi kao i one koje ulaze u rječnike, leksikone i enciklopedije obično se pišu s prijelazom u egzo, ali se ni tu takav način ne provodi dosljedno; bez prijelaza u gz se unose npr. riječi eksò-mida, eksònim u Klaićevu rječniku.

S a ž e t a k

Vinko Friščić, Zavod za zaštitu zdravlja grada Zagreba
UDK 801.316.3:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 10. rujna 1984.

On Words with Greek Prefix éxō

Words formed with the greek prefix *éxō* in standard Croatian are largely spelled with ekso- in general and medical microbiology. Common usage prefers egzo-.

SOCIOLINGVISTIČKA UVJETOVANOST DVAJU SLUŽBENIH JEZIKA U ČSSR

Krunoslav Pranjić

Svoje naumljeno izlaganje (i referat) pridružujem drugoj cirkularno imenovanoj „okvirnoj” temi – *Jezična politika u etnički heterogenim i višenacionalnim zajednicama*; parafrazirano ga temeljim na dvama člancima iz *Folia Slavica*, vol. 1, No. 3: *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*, ed. by William R. Schmalstieg & Thomas F. Magner, Ohio 1978, i to:

1. na članku Williama Brighta, glavnog urednika časopisa „Language”, University of California, Los Angeles, kojega ponajprije zanima epistemološka problematika jezikoznanstva: šta jest to 'znanje' što ga imamo o svom vlastitom jeziku?

2. na članku Milana Fryščáka, prof. Univerziteta u New Yorku, koji ocrtava kako se ono što se nekoć zvalo 'čehoslovački jezik' razvilo u ono što danas poznajemo kao češki i slovački jezik.

Instruktivno je završnih dvanaest teza o slovačkom što ih je Jozef Ružička, nakon svjetovanja sa svim znatnijim slovačkim jezikoslovcima, sazeo na skupu o jezičkoj kulturi u Smolenicama 1966. i izdao u posebnoj knjižici *Tézy o slovenčine**, a poslije kao prilog svojoj knjizi *Spisovná slovenčina v Československu* u izdanju Slovačke akademije znanosti, Bratislava 1970.

* Marksistički studijski centar CK SK BiH „Veljko Vlahović”, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo – organizirao je pod konac travnja o. g. Naučni skup *Jezik i nacionalni odnosi*. Ovo je tekst referata što sam ga na tom sarajevskom Skupu izložio s dodatkom mišljenja o jednome prijedlogu što je u raspravi drugoga dana Skupa tamo bio javno iznijet.

Svi su referati objavljeni u junjskome broju časopisa „Sveske”, glasila Centra i Instituta. (K.P.)

U akademskome poslu kojim se u jezikoslovlju – i okolo njega – bavimo, možda ne bi bilo zgoreg ne smetati s uma jednu, ako ne baš znanu, a ono svakako znatnu krilaticu, prijevodno pučkom štokavštinom izrečenu ovako: – *Bolje koješta ne znat', negoli znat' tol'ko toga što je (k'o) bajagi tako.* (Izvorno, ova aforistička krilatica pripada prošlostoljetnomu američkome humoristu po imenu Josh Billings; poentira je on u cowboy-skom idiolekatskom diskursu, stoga teže adekvatno, lakše tek aproksimativno prevodljivo: – *It is better not to know so much than to know so many things that ain't so.* Valjalo bi voljeti ovo – svejedno što tuđe – humorističko oštroumlje bar s razloga toga što nas pravo i zdravo podsjeća na to kako su nam obrtna sredstva struke (oliti: nauke) u onome što i kako znamo ... a opet: znanje kojeg učenog naraštaja u nekom narednom dobu lahko bude prometnuto u pūkē, na zao glas izašlē pretpostavke.

Jer o jeziku dok se zbori (ili poje/poji) valja prestance u svijesti držati orijentir kako je, jezik, kolòplet višeslojan, zamršen, tanahan, dinamički, esencijalan, aksiološki visòkoga ranga ...

Skeptična je spoznaja da svaka generalizacija šepa, pak će tako invalidna biti i ova moja: da suvremeni univerzum naše planete – među inim – karakteriziraju i trendovi k lingvističkome pluralizmu/diversifikaciji kao ustuk, opet, na antagonističke trendove k jezičnoj unifikaciji/integraciji; pluralizam/diversifikacija: da svaka etnička grupa čak (a nekmoli nacija) imade svoj jezik; alergično je prema multilingvizmu i svakoj lingvističkoj fragmentaciji jedno mentalno ponašanje koje se, bez rizika pogrešne atribucije, dade pripisati mentalitetu američkome, monolingvističkome, koji mentalitet, američki, i sam povijesno traumatiziran i frustriran svakim secesionizmom pa tako i lingvističkim – secesije smatra stanjima defektnim koje da bi valjalo korigirati – na priliku – odgojem i urbanizacijom kad je posrijedi jezično kakvo razdruživanje.

I jezične prilike u Čehoslovačkoj, o kojima skicozno referiram – išle su tegobno i tjeskobno od nivelizatorskog unitarizma 1918. do oficijalne jezične secesije 1968. Državom nastalom nakon prvoga svjetskog rata, Čehoslovačka je inaugurirala koncept nacionalnoga jedinstva koji su prvotno prihvatile obje strane: i češka i slovačka; no Slovaci su ubrzo ohladnjeli prema integrativnome zajedništvu uvidjevši da Prag provodi kulturnu asimilaciju koja da im prijete gubitkom nacionalnog identiteta. Uveden je *čehoslovački jezik* premda nitko tim jezikom nije govorio; jezični planeri, ideolozi jednojezičnosti proglasili su slovački književni jezik jednostavno istočnim dijalektom češkoga. A Slovaci su se pak, putem svoga časopisa *Slovenska reč* – psihološki shvatljivo – obrambeno utèkli purizmu okomivši se uz germanizme osobito na bohemizme. I ukratko – tako i u poratnome (nakon drugog svjetskog rata) praškom centralizmu – sve do liberalnih šezdesetih godina; prijelomne su i odlučne za slovačku jezičnu samostalnost bile ove modelne teze jedne lingvističke politike:

1. genetički i tipološki, slovački je zaseban slavenski jezik.
2. Slovački jest nacionalni jezik Slováka te funkcionira kao državni jezik.
3. Slovački je izdiferenciran nacionalni jezik, a varijante mu tvore dijalekatsko jedinstvo.
4. Književni slovački temelj je i najznatnija varijanta slovačkoga jezika.

5. Suvremeni stadij u razvoju slovačkoga književnog jezika obuhvaća razdoblje od četrdesetih godina 19. stoljeća do dana današnjeg.
6. Glavno obilježje u razvoju suvremenoga književnoga slovačkog u skladu je s njegovim naravnim zakonima.
7. Strukturna primjerenost, stabilnost i funkcionalnost jezičnih sredstava bitni su kriteriji za određivanje književnosne statusnosti tih istih jezičnih sredstava.
8. Izvori za studij suvremenoga slovačkoga književnog jezika jesu: izborna uporaba, visok stupanj jezične svijesti te rezultati suvremenih istraživanja.
9. Kodifikacija književnoga slovačkog temelji se na znanstvenu opisu jezičnih sredstava i normi što ih je potvrdila odgovarajuća reprezentativna nacionalna ustanova.
10. Kvaliteta jezične djelatnosti zavisi od kulturne razine korisnika književnoga jezika: mjeri se jezičnom ispravnošću, stilističkom primjerenošću i društvenom prilagođenošću uporabljenih sredstava.
11. Jezični je odgoj društveno potrebna i naprednjačka (= progresivna) djelatnost pak prema tome zavređuje sve to veću briznost.
12. Domoljubni nacionalni ponos Slovaka blisko je povezan sa slovačkim književnim jezikom; izraz je njihova dioništva u nacionalnoj kulturi.

Dvanaest *in extenso* pobrojanih teza o slovačkome što ih je 1966, nakon svjetovanja sa svima iole znatnijim slovačkim jezikoslovcima, u Smolenicama sročio Jozef Ružička, postadoše poticajan teorijski i programatski tekst za dalji rad oko jezične kulture; dvije godine nakon toga novi čehoslovački Ustav proglasio je Čehoslovačku federacijom dviju republika: Češke Socijalističke Republike i Slovačke Socijalističke Republike. Time je slovački književni jezik stao funkcionirati kao državni jezik Slovačke Socijalističke Republike.

U posljednjih četrdesetak godina razvoja slovačkoga književnog jezika taj su jezik jezikoslovci i jezični planeri poprilično izmijenili, uvjereni kako životnost književnog slovačkog zavisi od stupnja razlikovnosti u odnosu na češki: predešena su tako i mnoga normativna podešavanja što su ih u slovački uvodile pristaše teorije o unifikaciji ili teorije o konvergenciji s češkim. Oba književna jezika, i češki i slovački, imaju zasebne svojstvenosti premda one nisu dovoljno supstancijske da bi zaprečivale valjano sporazumijevanje; doista, većina govornika češkoga i slovačkoga smatraju ta dva jezika uzajmno razumljivim; pa ipak, bit će da kriterij uzajamne razumljivosti nije od velike hvajde pri klasifikaciji jezika. Ispostavlja se da puca ogolema diskrepancija između znanja što ga ima lingvist i znanja što ga ima izvorni govornik kad je posrijedi identifikacija zasebna kojeg jezika. Dok se, uzmimo, u Grčkoj i Bugarskoj makedonski uzimlje kao dijalekat bugarskoga jezika, bogme u svoj ostaloj Jugoslaviji – a nekmoli u Makedoniji – svi ga, makedonski, držimo svojstvenim, zasebnim jugoslavenskim-južnoslavenskim-slavenskim jezikom. Pa onda tu sociolingvist primjenjuje druge kriterije klasifikacije: društvene i političke, kulturne i vrijednosne, dakle sociolingvističke. [A ovdje je, protutežno, prilika da se istakne jedna silno vrijedna tekovina američkoga aktualnog lingvističkoga behaviorizma (ponašanja) dostojna nasljedovanja: davanje prvenstva maksimalnome deskriptivizmu (opisivanju) lingvističkih pojava, a ne preskriptivizmu (propisivanju).]

— o —

Kuriozan je bio prijedlog akademika J. Hamma iznijet u raspravi drugoga dana Skupa: da se hrvatski ili srpski preimenuje u – *Središnji jugoslavenski jezik*; čak je i autorski popraćen pretpostavljenom internacionalnom rezonancom kad je, akademik Hamm, sformulirao kao zamišljiv i naslov gramatike toga jezika – *Grammar of Central Yugoslav Language*?! Istina, iznijeto je to tek kao „prijedlog za razmišljanje”. Pa mu, tomu prijedlogu, pridružujem jedno *ad hoc* mišljenje s analogijskim ugledanjem: u Ustavu SFRJ (a ustav je po odvajkadašnjoj definiciji *suprema lex*) ima odredba da nitko i nikada ne može imati tog prava i te ovlasti po kojima bi juridički i povijesno valjano mogao potpisati kapitulaciju naroda i narodnosti SFRJ. Pitanje o denacionalizaciji imena jeziku – držim – analogno je i uz bok, po rangu te znatnosti, pitanju o kapitulaciji; pitanju: imade li itko, igda, toga prava i te ovlasti ...?!

Još jedno pitanje prijanja uz rečeni prijedlog te je kadro nagnati na dalje razmišljanje: po nomenklaturnoj analogiji – geografskoj li ili hijerarhijskoj, važnosnoj? – ako se već uobličeni (ili još uobličavajući) standardni književnojezični izrazi (bosanskohercegovački, crnogorski, hrvatski, srpski – zna se: temeljeni na zajednici dijasistema: štokavskoga) ako se novonaimenuju središnjim (centralnim) jugoslovenskim/jugoslavenskim jezikom, bi li makedonskome i slovenskomu preostalo da se naimenuju perifernim ili sporednim?

S a ž e t a k

Krunoslav Pranjić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 800.85:808.50:808.54:301(437), izlaganje na znanstvenom skupu Jezik i nacionalni odnosi u Sarajevu, 26. travnja 1984, primljen za tisak 11. rujna 1984.

Sociolinguistic Background of Two Official Languages in Czechoslovakia

The author discusses the sociolinguistic situation in Czechoslovakia from the times of aspirations toward one Czechoslovak language until the present situation with two official languages – Czech and Slovak.

At the end, a stand is taken against the proposal to rename Croatian or Serbian as the Central Yugoslav Language.